

Науково-дослідний центр "Часи козацькі"
Українське товариство охорони пам'яток історії та культури
Центр пам'ятокознавства НАН України і УТОPIK
Історико-культурна асоціація "Україна-Туреччина"
Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України

НОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ В УКРАЇНІ

Збірник
наукових статей

Присвячується 100-річчю від дня народження
І. К. Сवेशнікова

Випуск 24

Київ – 2015

НОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ В УКРАЇНІ

Збірник наукових статей

Присвячується 100-річчю від дня народження І. К. Свешнікова

Випуск 24 Київ – 2015

УДК 94(477)

ISSN 2078-0850

Рекомендовано до друку

Вченою радою Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК (протокол No 6 від 07 травня 2015 р.)

Редакційна колегія:

Титова О. М. (відповідальний редактор) Біляєва С. О., Виногородська Л. І., Івакін Г. Ю., Константинов В.О., Сенченко Н. М., Супруненко О. Б., Терпиловський Р.В., Франчук В.Ю.

Адреса редакції:

01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корп. 19, тел./ф.: (044)280-64-69; e-mail: m-center@ukr.net

Видання зареєстровано

Міністерством юстиції України (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації – серія КВ No 16328-4800Р від 02.02.2010 р.)

© Часи козацькі, 2015

© Центр пам'яткознавства

НАН України і УТОПІК, 2015

ЗМІСТ

Титова Олена (Київ) Археолог, історик, краєзнавець, громадянин	3
I. ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК АРХЕОЛОГІЇ КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ	
Куштан Дмитро (Черкаси-Київ) Історія археологічних досліджень пам'яток козацької доби у Черкасах	7
Супруненко Олександр (Полтава) «Козацькі могили» у Комсомольську	15
Гречко Денис (Київ), Кравченко Олександр, Осадчий Євген (Суми) Приймак Віктор (с.Котельва Полтавської обл.) Дослідження на посаді сотенного містечка Куземин 2014 р.	22
Коротя Олексій, Осадчий Євген (Суми) Глушецьке городище на Середньому Сеймі	26
Батюк Андрій (Батурин) Маєтки Пилипа Орлика в Батурині та його околицях.....	28
Солдатова Карина (Батурин) Археологічна колекція садиби Кочубеїв (друга половина XVII–XVIII ст.).....	32
Добрянський Володимир (Чортків) Про археологічне обстеження залишків оборонних споруд дер'яного замку XVII ст. в селі Шманьківці на Тернопільщині.....	36
Калашник Євгеній (Київ-Полтава), Гордієнко Роман (Київ) Нові знахідки козацьких старожитностей на Сумщині	41
Нечитайло Павло (Кам'янець-Подільський) Зображення вершників (XVII ст.) з скельно-печерного комплексу у с. Оксанівка	48
Прядко Олександр (Переяслав-Хмельницький) Археологічні знахідки козацької доби із с. Хоцьки на Переяславщині	54
Осадчий Євген (Суми) Селітроварна майстерня поблизу Ромен.....	59

Пуголовок Юрій (Полтава) Кераміка козацької доби: проблеми та перспективи досліджень	63
Троцька Валентина (Опішня) З історії дослідження гончарства доби козацтва (1954–1990 роки)	67
Пивоваров Сергій (Київ), Калініченко Віталій, Ільків Микола (Чернівці) Гончарний горн із середньовічних Чернівців	73
Дудко Олексій (с. Смяч), Коваленко Володимир (Чернігів) Середньовічна кераміка з с. Смяч Щорського району Чернігівської обл. (за матеріалами музейних колекцій).....	77
Виноградська Лариса (Київ) Колекція кераміки литовського часу з розкопок городища-замчища у смт Брацлав Вінницької області	80
Щербань Анатолій (Харків) Сюжетні зображення на кахлях, як елемент барокової культури Гетьманщини	87
Пискун Ольга (Чигирин) Орнаментация пічних кахлів XVII – XVIII ст. із фондів НКЗ «Чигирин». Геральдичні мотиви.....	92
Попружна Алла (Чернігів) Традиції поховання дітей козацької старшини у другій половині XVII–XVIII ст.....	98
Шелеметьєва Тетяна (Запоріжжя) Кістяна ікона Святого Миколая з фондової колекції Національного заповідника «Хортиця».....	103
Мельник Олена (Київ) Натільні хрести з території Михайлівського Золотоверхого монастиря.....	108
Векленко Віктор (Дніпропетровськ), Виборний Володимир (Дніпропетровщина), Експозиції музею хреста на Дніпропетровщині.....	117
Майнгардт - Гоголь Наталія (Хмельницький) До питання визначення хронологічних меж кам'яних хрестів у селах Олексіївка та Пилявці Старосинявського району	121
Терещук Оксана (Київ) Козацька кулелійка з Олешківської Січі в колекції НМІУ.....	125

Попельницька Олена (Київ) Кінський шолом XIV – XV ст. у зібранні Національного музею історії України.....	130
Пустовалов Василь, Пустовалов Сергій (Київ) Знахідки монет на острові Мала Хортиця (Байда).....	140
Прядко Олександр, Юрченко Олександр (Переяслав-Хмельницький) Нумізматичні знахідки ранньомодерного часу з с. Пристроми на Переяславщині	143
Данилова Катерина (Хмельницький) Таємниці середньовічних скарбів.....	148
Яремченко Віталій (Полтава) Шаблі-карабелі у зібранні Полтавського краєзнавчого музею ім. Василя Кричевського	151
Мазурик Юрій (Луцьк) Вогнепальна зброя з колекції гідроархеологічних досліджень біля о. Хортиця (1989 р.)	159
Погоржельська Ірина (Київ) Дослідження та реконструкція штанів із знахідок археологічного текстилю в м. Дубно.....	164
Гуцал Віталій (Кам'янець–Подільський) Козацька тематика Поділля і Волині в творчості І.С.Винокура.....	169
Долженко Юрій (Київ) Краніологічні матеріали XVI–XVII ст. із розкопок з с. Ратнів	176
II. ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК ПІЗНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ	
Луняк Євген (Ніжин) Землі України в пророчих катренах Нострадамуса.....	182
Ластовський Валерій (Київ) Вірогідний портрет Остафія Дашковича з XVI-го ст.....	187
Ковтуненко Ольга (Житомир) Люблінська унія 1569 р. у дзеркалі російської історіографії XIX ст.	191
Ярмошик Іван (Житомир) Українське козацтво на зламі XVI – XVII СТ. у світлі урядових рішень Речі Посполитої	195

Пагор Валентин (Кам'янець-Подільський) «Пакти і Конституції» Української козацької держави: проблема оцінки сучасними українськими істориками.....	199
Погоржельський Станіслав (Київ) Нові дослідження тактики ведення бою козацької кавалерії у період козацьких повстань кін. XVI – сер. XVII ст.....	205
Шараф-Уралі Олександр (Миколаїв) Меморіальне свідчення козацького побратимства на Південному Побужжі	213
Дембіцький Станіслав (Переяслав-Хмельницький) Переяслав – один з дипломатичних центрів часів Національно-визвольної війни українського народу 1648– 1657 років.....	217
Походяща Олена (Київ) До наукової атрибуції портретів гетьмана Богдана Хмельницького	221
Шмиголь Світлана (Чигирин) Анастасія (Агафія) Хмельницька: нотатки до історичного портрета.....	226
Желєзко Роман (Ніжин) Ніжинський козацький полк та ніжинський полковник Іван Хрущов (1727–1742).....	229
Бартош Алла (Київ) Меценатська діяльність козацького роду Мокієвських у Києво-Печерській лаврі.....	237
Гулько Геннадій (Луцьк), Козацькі залоги на Волині (кін. 40 – 50-х рр. XVII ст.)	240
Біла Оксана (Житомир) Постаті українських гетьманів на сторінках Волинської періодики XIX – поч. XX ст.	248
Коваленко Оксана (Полтава) Антропонімія гончарів Полтави XVIII століття	256
Буряченко Світлана (Дніпропетровськ) Українська та зарубіжна історіографія участі українських козаків у війні зі Швецією за Лівонію	261
Скороход Ольга (Кіровоград) Відносини сербських переселенців із козаками у середині XVIII ст.: історіографія питання.....	265

Брель Ольга, Діденко Яніна (Чигирин) Сотенне містечко Медведівка у документах XVI – XVII ст.....	274
Губочкін Микола (Переяслав-Хмельницький) Гіпотези походження одного з топонімів с. Кропивна – колишнього полкового міста Кропивнянського козацького полку	281
Харченко Людмила (Чигирин) З історії Базарної площі в Чигирині	286
Акічев Шаміль (Конотоп) З історії герба м. Конотопа або таємниця конотопської геральдики	290
Несвідоміна Ніна, Капустіна Ірина (Конотоп) З історії заселення території Конотопської сотні	298
Лавріненко Назар (Черкаси) Коротка історія хутира Буда	302
Щербатюк Олена (Київ) Діяльність гайдамацьких загонів на Лисянщині	305
Конарівська Юлія (Житомир) Постать Міхала Чайковського в українській та зарубіжній історіографія	314
Ковальський Юрій (Миколаїв) Про третій том «Історії запорізьких козаків» Д.І. Яворницького	318
Кукса Надія (Чигирин) Козацькі старожитності Чигиринського повіту в подорожніх нотатках Миколи Костомарова.....	323
Калинович Олена, Кухарева Наталія, Коркач Світлана (Переяслав-Хмельницький) Євангеліє 1644 р. із колекції НІЕЗ «Переяслав» – пам'ятка козацької доби	327
Варивода Аліна (Київ) Пам'ятки сакрального гаптування мазепинської доби в колекції Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника	333
Тригуб Олександр (Чернігів) Нові документи з історії Чернігівського кафедрального Борисоглібського монастиря доби Гетьманщини	340

Силенок Надія (Київ) Монастирські бібліотеки Чернігівщини (XVII–XVIII ст.)	348
Брежак Олена (Київ) Церква Різдва Богородиці в с. Тулинці Миронівського району	352
Язвінська Олена (Київ) Українське графічне мистецтво козацької доби	357
Серова Олена (Київ) Видовищні традиції козацької доби	367
Сібякіна Тетяна (Чигирин) Застосування лікарських рослин у народній медицині	374
Лапатиєва Наталя (Київ) Система волонтерства и институт вольноопределяющихся как способ комплектования вооруженных сил	381
Черкес Наталья, Есипенко Ю. (Київ) К вопросу о военных инвалидах.....	386
Задунайський Вадим (Донецьк) Реорганізація II Таманського кінного полку Кубанського козацького війська в 1907 р.	393
III. ПИСЕМНІ ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ	
Кровицька Ольга (Львів), Волинські пам'ятки XVI–XVII ст. у корпусі джерел історичного словника	400
Дидик-Меуш Ганна (Львів) Львівські пам'ятки ділового стилю XVI–XVII ст. як джерело вивчення історії граматичних класів слів	406
Войтів Ганна (Львів) Семантична історія слова «миръ» в українській мові XVI — першої половини XVII ст.....	412
Марченко Тетяна (Київ) Українсько-російський словник початку XVII ст. як джерело вивчення історії мови	416
Андрієнко Лілія (Київ) Мовна свідомість людини бароко: український контекст.....	422

Яцій Василь (Київ)

До походження українських антропонімів
(на матеріалі “Реєстру Війська Запорозького 1649 року”). IX¹ 428

Іваненко Олександр (Київ)

До походження назви Крим..... 435

Штанденко Уляна (Київ)

Функціонування стійких дієслівних сполук
в «Актах Полтавського полкового суду 1668 - 1740 рр.» 444

Москаленко Лілія (Київ)

Прийменникові конструкції без (ведле, подле, ведлуг, подлуг) + р. в. в «Актах
(протоколах) Полтавського полкового суду» 1683–1750 рр. 449

Осінчук Юрій (Львів)

Церковно-обрядова лексика різдвяного циклу
в староукраїнських текстах 462

Задорожний Василь (Київ)

Про одну майже непроблему в українській мові: XV – XXI ст..... 470

Лазаренко Олеся (Київ)

Жанрова палітра діаспорного часопису "Українське козацтво" 478

Матвіїшин Ярослав (Київ)

Україніка в Дипломатичному Архіві Міністерства
закордонних справ Франції 485

Тонкошкур Іван (Дніпропетровськ),

Образи вчених–гуманітаріїв у белетристичних текстах
В. П. Петрова–Домонтовича: до козацького сюжету 495

IV. ТЮРКОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Черная Татьяна (Ирпень), Бережинский Владимир (Киев)

Северное Причерноморье и Черное море под властью османов..... 502

Бережинский Владимир, Безвенюк Владимир (Киев)

К вопросу о боевых возможностях и боеготовности османского военно-морского
флота в конце XVIII – начале XIX вв. 506

Безвенюк Владимир (Киев)

Гарнизонная служба яничар 516

Бережинский Владимир (Киев)

Боевые потери яничар	523
Якубова Тетяна (Київ) Польська періодика про епоху російсько-турецьких війн XVIII ст. (за матеріалами польськокомовного фонду НБУВ	528
Тимченко Віктор (Київ) Османсько-турецькі документи середини XVIII ст.....	532 з Архіву Коша Нової Запорозької Січі
Черная Татьяна (Ирпень) Российский посол в Стамбуле П.А.Толстой об османском флоте, корабельной артиллерии и флотской службе янычар (1702–1703 гг.).....	537
Ломець Артем (Київ) Арабський культурний вплив в Криму та Північному Причорномор'ї за часів Османської імперії	539
Черкес Наталья, Безвенюк Владимир (Киев) Османские крепости Северо-Западного Кавказа. Осада и штурм османской крепости Анапа и июне 1791 года.....	543
Біляєва Світлана, Фіалко Олена (Київ) Сюжети з військовою тематикою на українських та османських керамічних виробах	550
Шлапак Марьяна (Кишинев) Неизвестные надписи и изображения в Измаильской крепости.....	555
Костенко Антон (Херсон) Ісламські лапідарні пам'ятки XVI-XIX ст. в фондах археології Херсонського краєзнавчого музею.....	561
Мисько Юлія (Київ), Французов Сергій (Санкт-Петербург) Турецька печатка з Хотинщини (попереднє повідомлення)	568
Станкевіч (Карашевич) Ірина (Київ) Турецьке місто-порт Томарове (Рені). Деякі матеріали історичної топографії	571
Петровський Анатолій (Южноукраїнськ), краєзнавець Історична фотофіксація як доказ місцезнаходження пам'ятки.....	580
Акімченков Віктор (Київ) Внесок Володимира Бабенчикова у пам'яткоохоронну справу Радянської України: до 130-річчя з дня народження.....	582

ГІПОТЕЗИ ТА ДИСКУСІЇ

Петровський Анатолій (Южноукраїнськ), краєзнавець
Українська історія через призму подій козацької доби.....590

Н-73

дослідження пам'яток козацької доби в Україні : Зб. наук. праць / О.М.Титова (відпов. ред.), Біляєва С.О.,
Виноградська Л.І. [та ін.] ; Наук.-досл. центр "Часи козацькі", Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури,
Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, Істор.-культ. асоціація "Україна-Туреччина", Ін-т мовознавства
ім О.О. По-тебні НАН України. – К. : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2014. – Вип. 23. – 608
с. – (Серія : «Бібліотечка «Часи козацькі»).

До збірки вміщено статті та повідомлення, в яких висвітлюються результати вивчення пам'яток археології, історії, архітектури, писемності українського козацтва, конференцій у музейних збірках, дослідження об'єктів кримсь-котатарської та османської культурної спадщини.

Для всіх, хто цікавиться історією, археологією, проблемами мовознавства та пам'яткознавства пізнього середньовіччя.

УДК 94(477) ББК 40.72

Нові

Наукове видання

НОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ В УКРАЇНІ

Збірник наукових праць Випуск 24

Упорядник і відповідальний за випуск О.М. Титова Комп'ютерне складання і макетування В.М. Гоменюк

За достовірність фактів, посилань, приміток, коментарів відповідає автор (автори) публікації

Підписано до друку 26.05.2015 р. Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 35,22. Обл.-вид. арк. 46,66. Наклад 100 прим.
Зам. № 1025.

Видавець

Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК (Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції – серія ДК № 2429 від 07.02.2006 р.) 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корп. 19, м. Київ, 010015, Україна m-center@ukr.net, тел./ф.: (044)280-64-69

Виготовлювач

ПП Лисенко М.М.
16600, м. Ніжин Чернігівської обл., вул. Шевченка, 20,
тел. +380(4631)90995

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 2776 від 26.02.2007 р.

**Ірина Погоржельська (м. Київ), науковий співробітник
ДП Охоронна археологічна служба України**

**Дослідження та реконструкція штанів зі знахідок
археологічного текстилю в м. Дубно.**

Дослідження епохи козацької доби, а зокрема її матеріальної культури, додають живих фарб постатям, розкривають економічні, майнові, соціально-станові, громадянські, а подеколи навіть політичні відносини між людьми. Одним з елементів матеріальної культури є одяг та тенденції моди, що відображають культурні впливи, розвиток кравецьких і ткацьких, а також інших споріднених технологій. Якщо деякі аспекти цієї теми і були раніше висвітлені в публікаціях, як то вишивка [5], типи текстилю [7], назви одягу того періоду [1], то комплексне дослідження з поданням крою та реконструкцією зустрічаються досить рідко. Такий прикладний підхід дає можливість не тільки відтворити елемент або комплекс одягу та провести порівняльний аналіз з подібними аналогами, але й можливість експонувати репліку або реконструкцію без ушкодження оригіналу та залучення коштів для створення відповідних технічних умов, необхідних для автентичного текстилю.

Одним з практичних методів дослідження є історична реконструкція, тобто відтворення предметів відомих за описами або частково збережених з історичною відповідністю матеріалів та технологій виготовлення; а також репродукція - ідентичність основних параметрів з незначним відхиленням, або копія артефакту - детальне відтворення конкретного історичного предмету з збереженням технологій та матеріалів.

Реконструкція базуються на ряді джерел - письмових, образотворчих, а також, безсумнівно, археологічних. Тому дослідження поховальних крипт у місті Дубно Рівенської області в бувшому костелі бернардинів

стало основним підґрунтям для аналізу та реконструкції одягу, а також кравецьких технологій того часу. Так, у 2002 році дослідник Гупало В. Д. відкрила крипту 2 [3], де серед кількох поховань була знайдена труна з рештками (нажаль зі слідами мародерства) текстилю та кістяком. Археолог зафіксувала, що покійний був одягнутий у "штани з візерунчастого атласу в яких шви оздоблені шовковою стрічкою. Судячи з крою це штани-шаровари т. зв. східного типу" [1, 5], а також одягом, означеним дослідницею, як контуш. Варто зазначити, що штани є унікальною знахідкою. Кілька екземплярів штанів-плюдрів XVII ст. досліджені й описані польськими археологами-реставраторами М. Группа [5, роз. kat 5] та А. Дронжковською [11, 94], але всі вони належать до чоловічих костюмів західноєвропейського зразку, натомість знайдені в Дубно - до «сарматського». Опис елемента крою штанів, що носилися разом з жупаном зустрічається в щоденнику французького мандрівника Ульрика Вердума "під довгим вбранням носять обтислі штани, з боку відкриті, а з переду закриті, щоб холод, коли зимою їздять на коні, не міг вихолодити" [18, 98]. Проте дубенські штани мають клапан спереду, на кшталт західноєвропейських, але вони довгі, вузкі й тільки розширені в кроковому шві клинами, мають отвори як на кишені, декоровані шовковою тасьмою і пошиті з шовкового візерунчастого дамасту золотистого кольору.

Порівняти знайдені штани можна тільки з описами Кітовича «у шляхти й багатих міщан портки були з французького сукна червоного або кармазинового кольору, а також з атласу й адамашку блакитного» [13,185]. Про вузькі штани XVII ст. відомо й з міщанських інвентарів того часу, що були вони сукняні, а найдорожчі – шовкові «штани рожеві; оливкові; одні штани з шаржі без різних декоруваль злотих 7 грошей 8, штани кармазинові старі» [20, 240]. Значаться штани й серед пограбованих у 1618 р. речей "взято портки лунські сині, каразієві сині портки за 3 злотих" [11] та опису речей заможного киянина 1687 р. "суконні штани, старі червоні кумачні штани" [6, 583], а в гардеробі короля Зигмунта Августа навіть кілька видів штанів "порткі, шалавари і сподне для ловів підшиті вовчим хутром" [13, 27]. Польський дослідник Л. Голенбійовський поділяє крій штанів на декілька видів – «польські широкі, німецькі короткі, угорські довгі вузькі, козацькі й турецькі довгі й обвислі, що напускалися на халяви чобіт» [13, 184], а Лінде в єму словнику зазначає "з фerezії наказав собі робити порткі" [17, 929]. Образотворчі ж джерела ще менше

висвітлюють цей елемент костюму, оскільки його практично не видно на портретах, тільки приблизний силует і колір. Частковий крій вузьких штанів, вдягнених під жупан, можна побачити на гравюрі "Напад на короля Зигмунда III в 1620 р. в Сеймі". Отже, штани знайдені в Дубно є яскравим саме матеріальним підтвердженням численних описів цього предмету чоловічого гардеробу.

Шовкові штани знаходяться на сьогоднішній день у фондах Державного історико-культурного заповідника міста Дубно і, дякуючі спільному зацікавленню в ґрунтовному освітленні цього артефакту, стало можливим докладне їх дослідження. Попередній огляд підтвердив тезу що даний одяг не належить до однорозового вжитку: деформація поясу з поперечними складками, невелика витертість тканини в області колін, розтягнуті отвори для "кишень", витертість нижньої кромки штанів. Отже таким чином можна стверджувати, що цей виріб не було пошито для поховальної церемонії, а він слугував покійному ще при житті. Шви стачування клинів, шаговий та розрізи під "кишені" додатково обшиті шовковою тасьмою, що окрім декоративної функції також зміцнювала шви в місцях найбільшого тертя, що теж підтверджує тезу про прижиттєве користування цим одягом.

Частково крій штанів було описано польським реставратором А. Дронжковскою [11, 86], проте вперше з'явилася можливість докладно перезняти їх крій без жодного ураження артефакту. Крій складається з 12 конструктивних елементів [іл. 1], зшитих шовковою ниткою швом "за-голку". Бічні частини були суцільні, мали розрізи з підкроєм для суцільнокроєного клапану. Передні клини в верхній частині також сходяться у цей клапан, що застібався на поясі. При чому сам пояс мав свою власну застібку з переду, скоріше за все на гачки, а ширина поясу регулювалася на спині зав'язкою на шовковий шнурочок, протягнутий через 4 петельки - по 2 з кожного краю.

Дослідниця А. Дронжковська [11, 87] зазначає, що така конструкція штанів поєднує східну та західноєвропейську тенденцію. Так турецькі штани цього періоду дійсно мали і подібну конструкцію з клинами, і силует [9, 88], також фіксуються і їх імпорт [10, 59] до території Речі Посполитої. Але вони не мають застібки, а стягуються на шнурок, пропущений через пояс-куліску. Застібку ж на цільнокроєний клапан та стабільний пояс мають штани західноєвропейського типу, такі як зібрань барокового театру в Крумлові (Чехія), також подібні клапани

характерні для вузьких штанів угорського типу ще з другої половини XVI століття [12, 156], проте вони мають або дуже вузький силует (як угорські), або скорочені до коліна (західноєвропейський). Тому штани з дубенської крипти є цікавим прикладом поєднання східного помірковано-вільного силуету з вигодами моди Західної Європи.

Турецькі та європейські штани, як відомо з музейних зібрань, мали підкладки, а про існування підкладки у дубенських штанах на момент їх видобуття з крипти інформації не має. Проте, ретельний огляд штанів вже в фондах Заповідника, виявив сліди монтування підкладки в вигляді поздовжніх швів з довгими стібками й фіксуванням. Про наявність підкладки також свідчили дуже маленькі припуски на шви біля 5-7 мм внизу штанин, а також пояс, що мав отвори на шнурок тільки в одній площині (шнурок зав'язаний на вузлик зберігся). Про існування штанів на підкладці згадують численні письмові джерела: "штани фалендишові багазією підшиті" з 1612 р. [19, 358], з 1670 р. "штани атласні кармазинові барханем підшиті" [14, 245], а також кошторис пошиття штанів з 1569 р. "штани мають 5 чверті сукна по 1 флорину ... і полотна 2 лікті за 8 грошів та шовку 3 луті 15 грошів". Ці згадування відносяться саме до переліків одягу контушового, не західноєвропейського типу, що в подібних інвентарях іменуються як плюдри, маринали і ін., та охоплюють період з кінця XVI століття по початок XVIII століття.

Таким чином більш докладне датування штанів з дубенського поховання можливе або на підставі мікропроб самої тканини, або за вторинними ознаками - одягом з того самого поховання. За записами [2, 5] та фотографіями *in situ* [2, 23] археолога видно, що досить добре зберігся шовковий плечовий одяг покійного (жупан або чехман), оздоблений такою ж самою як і на штанях тасьмою, і можливо виготовлений в той саме час. Сукупність характерних рис крою цього одягу: комір, довжина пілок, крій спинки [8, 61], а також елементів фунеральної церемонії (опис зілля з труни, тканина обивки) надала б можливість датувати цей комплекс більш докладно. На жаль, на сьогоднішній день цього плечового одягу не має в фондах Заповіднику.

На підставі проведених досліджень та для підтвердження тези про існування підкладки на штанях було здійснено мною їх історичну реконструкцію. Оскільки на самому артефакті збереглися сліди кромки тканини дамасту, то можна було встановити ширину використаної тканини, вона становила біля 52-55 см (з урахуванням деформації при

експлуатації), тобто приблизно лікоть. Тому мною була використана тканина подібної ширини - шовковий адамашек з подібною щільністю та малюнком, а для підкладки - домотканне льняне полотно згідно вищезгаданих письмових джерел того часу. Розкрій підтвердив, що додаткові клинці на передніх й задніх клинах не є конструктивними деталями, а доточені що зумовлено вузькістю тканини.

Елементи крою були допасовані до параметрів моделі на яку шилися штани. Оскільки при археологічних дослідженнях не було проведено антропологічних промірів (є тільки довжина труни 193см [2, 4]), а також був відсутній плечовий одяг, які би надали інформацію про зріст й інші параметри покійного, тому за основні проміри було взято довжину від талії до коліна (зафіксовані на артефакті) і ширину талії по спині, щоб можна було пропорційно зменшити викрійку та допасувати до фігури моделі. Збережено також напрямок крою, ширину припусків і метод обробки країв . Добре збережені шви самого артефакту при реконструкції відтворені в тій послідовності, як і на артефакті, що в результаті підтвердило тезу про існування підкладки (слабо стягнуті поєднувальні стібки поясу, відсутність дублювання дошитих підкроїв клапану з слідами поєднального шву на кромці), а навіть і можливість її зміни без ушкодження верхньої тканини.

Нажаль згоріла передня частина поясу і частково клапану (зазначені на іл. 1 штрихуванням) не дають докладно відтворити саму застібку клапану, бо лишився тільки фрагмент його фіксації на поясі в вигляді або ніжки гудзика, або гачка, тому боло використано в реконструкції невеликі гудзички. Для застібки самого поясу - металеві гачки виготовлені вручну, по типу знайдених в сусідній крипті того ж костелу у 2007р. (4, іл. 101).

Проведена реконструкція і експлуатація штанів в комплекті з реконструкцією жупана з крипти того ж костела, показали А-подібний силует костюму за рахунок помірної ширини та відсутністю зборок поясу штанів (як в турецькій версії), а також звуженості до низу за рахунок клинів. Не збільшена мірка висоти сидіння, тим не менше, не заважає вершникові сідати на коня, а звуження штанів не дає їм вилазити з чобіт, невеликі розрізи біля кісточки надають необхідний об'єм для стопи при вдяганні. Існування підкладки та технологія її фіксування з основною тканиною забезпечують від витирання шовку тканину та не дають їй збиватися у складки.

Таким чином можна ствердити, що знайдені у 2002 р. археологом Гупало В. шовкові штани є унікальною знахідкою що відтворює елементи крою як Південного Сходу, так і Західної Європи, причому місцеві кравці компілювали найкращі їх риси. Якщо крої плечового одягу ще зафіксовані в кравецьких книжках XVI-XVIII ст, а також освітлені в публікаціях про археологічні знахідки, то штани зустрічаються неймовірно рідко, причомуце або угорського типу [16, 822], або західноєвропейського - короткі. Тому дубенська знахідка є єдиним матеріальним джерелом для костюмологів, що займаються так званою контушовою модою, поширеною на той час на територіях України, Польщі, Литви, Білорусії, Молдавії і інших сусідніх країн.

Специфіка експонування археологічного текстилю, а також жорсткі технічні вимоги що до вологості, температури, освітлення вимагають від музеїв, їх власників, значних коштів та матеріальних ресурсів, а експонування реконструкції є менш затратне. Унікальність колекції текстилю, її комплексність, наявність жіночих і чоловічих повних комплектів одягу, при їх поверненні до Державного історико-культурного заповідника нададуть змогу відтворити в постаті реконструкцій усе різнобарв"я одягу українського барокко, показати техніки різноманітного оздоблення. Крім того, таке плідне співробітництво розкриває ресурси музею, є підставою створення постійних чи тимчасових вистав, конференцій, майстер-класів.

Джерела та література

1. Беспалько В. Селянський і міщанський жіночий одяг на Волині ост. чверті 16ст.: із практики повсякденного вжитку. Нові дослідження пам"яток козацької доби в Україні Випуск 22 частина 2. Київ 2013.
2. Гупало В. Звіт про результати роботи Дубенської археологічної експедиції у 2002 р. - Львів, 2002.
3. Гупало В. Дослідження крипти 2 у бернардинському костелі в Дубні. - Львів, 2007.
4. Гупало В. Д. Звіт про роботу Дубенської археологічної експедиції у

- червні-вересні 2007 року . Частини 1, 2. - Львів, 2007.
5. Зайченко В. Вишивка козацької старшини XVII-XVIII столітью - Київ 2001.
 6. Киевская старина № 6. - Киев, 1897.
 7. Крупа Т. Предварительные исследования археологического текстиля первой половины XVII из раскопок Свято-Николаевской церкви в Глухове. – Харків, 2009.
 8. Погоржельська І. Вбрання мешканців Дубно XVII ст. (за знахідками текстилю в колишньому костелі бернардинів) Твердиня над Іквою : матеріали міжнар. наук. іст.-краєзн. конф., присвяч. 520-річчю Дубен. замку . - Дубно, 2012.
 9. 1582 Nurhan Atasoy Surname -i Humayun. An imperial celebration. - Istanbul, 1997.
 10. Biedronska-Slota B. Wojna i pokój. Dzieje kolekcji tkanin tureckich w Polsce. - Warszawa, 2000.
 11. Drazkowska A. Odzież grobowa w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku. - Torun, 2008.
 12. Ember M. XVI-XVII. századi ruhadarabok a sárospataki kriptából; Folia Archaeologica XIX. - 1967
 13. Golebiowski L. Ubiorz w Polsce od najdawniejszych czasow az do chwili obecnych. - Krakow, 1861.
 14. Gorny M. Testamenty szlacheckie z ksiąg grodzkich wielkopolskich z lat 1657-1680. - Wroclaw, 2011
 15. Grappa M. Ubiorz mieszczoń i szlachty z XVI-XVIII wieku z kościoła p. w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Toruniu. - Torun, 2005.
 16. Gutkowska-Rychlewska M. Historia ubiorów. – Wrocław, 1968. Inwentarze mieszczańskie z XVIII wieku ksiąg miejskich I grodzkich Poznania. -T1- Poznań. 1962.
 17. Linde S. B. Słownik Języka polskiego. T 4. - Warszawa, 1807
 18. Liske X. Cudzoziemscy w Polsce. - Lwow, 1876.
 19. Nawrocki St. Wislocki J. Inwentarze mieszczańskie z lat 1528-635 z ksiąg miejskich Poznania - Poznan, 1961.
 20. Nawrocki St. Inwentarze mieszczańskie XVIII wieku z ksiąg miejskich i grodzkich Poznania. T1 - Poznań. 1962.

Ілюстрація 1

Крій шовкових штанів з крипти 2 бернардинського костелу в м. Дубно (авт. Погоржельська І.)

- 1 - Передній клин з зазначеним пунктиром дошитим клином.
- 2 - Цільнокроєна бічна частина з розрізами під "кишеню" та клапан.
- 3 - Задній клин з зазначеним пунктиром дошитим клином.
- 4 - Кокетка спини.
- 5 - Пояс.
- 6 - Підкрій клапану застібки.

Штрихуванням зазначено фрагменти штанів які не збереглися.

